

Ved Hundsbæk Plantages 125 års jubilæum

Af Regnar Busk

Regner Busk holder jubilæumstalen på festpladsen den 14. september 2014.
Foto: Steen Rasmussen, september 2014.

I anledning af Hundsbæk Plantages 125 års jubilæum den 14. september 2014 blev forhenværende borgmester i Vejen Kommune, Regnar Busk bedt om at holde jubilæumstalen på plantagens festplads. Regnar Busk valgte at se den lokale plantage i et større perspektiv, og det resulterede i en tale, som senere blev anbefalet til årbogsredaktionen. Talen følger her i en lettere redigeret udgave:

Danmarks Skove

Danmark var oprindeligt et skovland, og lod man naturen råde, ville landet igen blive dækket af skov.

Da isen trak sig tilbage for ca. 13.000 år

siden, begyndte skoven at indvandre. Det var en proces over mange tusind år og under skiftende klimatiske forhold. Skovens plantevækst varierede efter jordtype og vandforhold – men Danmark blev dækket af massive skove.

Det rejser spørgsmålet: Hvor blev skoven af?

Da skovarealet var længst nede – det var i 1700-tallet – udgjorde skoven kun 4 % af landets samlede areal. Skovrydningen skete i tre rydningsperioder:

Første rydningsperiode fandt sted før befolkningen blev fastboende. De ryddede skov-

areal til agerjord, dels med økse dels ved ildens hjælp. Jorden blev hurtigt udpint ved dyrkning, så man måtte flytte og rydde nye skovarealer til opdyrkning.

Anden rydningsperiode var ved overgangen fra bronzealderen til jernalderen, hvor der indtraf en klimaforværring, som tvang folk til at bygge bedre og mere solide huse. Det krævede træ til bygningerne, og befolkningen fik faste bopladser.

Tredje rydningsperiode var i tidsrummet 1.000-1.200, hvor torp-byerne opstod. Deres navne ender på -rup, -strup, -drup og -trup, og der er spredt 2.000 af dem over landet.

Gennem første og anden rydningsperiode var jorden et frit gode. Enhver, der havde kræfter til at rydde sig en toft, kunne slå sig ned, hvor han ønskede. Senere, da der blev knaphed på jord til opdyrkning, erklæredes store skovstrækninger for enemærkeskov tilhørende en stormand eller kirken. Allerede Knud den Store hævdede, at skov, der ikke tilhørte nogen, var kongens. Tiden, hvor enhver frit kunne tage jord, var forbi, men angreb på skoven fortsatte.

I 1600-tallet var landet hærget af krig og pest. Skovens tilbagegang var voldsom mellem 1650 og 1750. Det var umuligt for en skovejjer at beskytte skoven mod hugst og anden uretmæssig brug. Fremmede soldater som Karl 10. Gustavs tropper huggede livligt løs af skoven. Svenskerne så det som deres opgave at ødelægge skovene, så danskerne ikke havde træ til byggeri af orlogsskibe, og samtidigt eksporteredes godt træ ud af landet.

Kongen og hans embedsmænd var naturligvis opmærksomme på problemet, og de forsøgte på forskellig vis at forhindre skovens

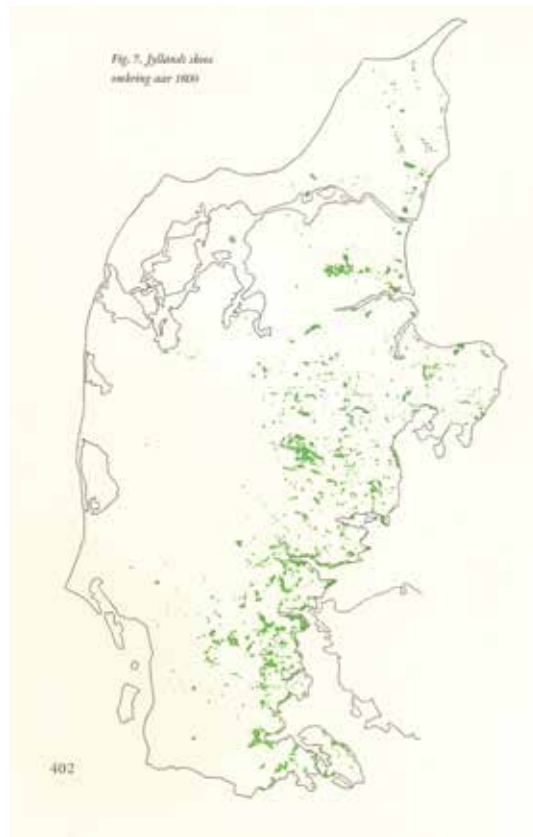
tilbagegang. Der blev blandt andet udstedt en kongelig forordning med følgende ordlyd: *Inden sit bryllup skal hver mandsperson plante 10 unge ege og bringe til tredje blad, eller 15 bøgetræer.* For hvert træ, der manglede, skulle der bødes en rdl., mens præster, der ikke iagttog dette, skulle bøde fire rdl.

I 1763 kaldtes Johan Georg von Langen til Danmark. Han gik for at være Europas største ekspert med hensyn til planlægning af skovdrift. Han udarbejdede en forstplan, der blev vendepunktet i dansk skovbrug, idet udnyttelse og opbygning kom til at følges ad. Det var de eksisterende skove på den bedre jord, der blev arbejdet med, men idéen om igen at plante skov på hedejord dukkede også op.

I takt med, at skoven forsvandt, havde lyn-gen listet sig ind. Det Jylland, som tidligere havde været dækket af massive skove, blev til den hede, der opstod ved, at jern- og aluminiumsforbindelser sivede nedad og udfældede sig i et allag, som planterødderne ikke kunne trænge igennem. Brydningen af allaget gav de krumme rygge hos hedeboenderne og gjorde også, at så mange forsøg på at få gang i opdyrkningen mislykkedes. Den trækraft, man rådede over, var heste og stude. For de traktorer, der kører rundt på markerne i dag, ville det have været en smal sag at bryde allaget.

Frederik IV havde i 1723 ved en kongelig forordning tildelt enhver, der ville bosætte sig på heden, en række begunstigelser: Tyve års frihed for kongelige skatter og frihed for udskrivning for sig og sine børn m.m. Trods disse fordele meldte der sig ikke en eneste.

Senere gjorde Frederik V et forsøg. Han lokkede blandt andet ca. 1.000 tyske koloni-

Skovens udbredelse i Danmark omkring 1800 og 1950.

Her gengivet efter Harald Skodshøj (red.): *Hedens opdyrkning i Danmark*. København 1953, side 402-403.

ster til Danmark, hvor de blev fordelt i forskellige kolonier. De fleste rejste hjem igen eller sivede væk. Måske var en del af problemet dårlig planlægning, men klimaet og hedens beskaffenhed spillede nok også ind. Den jyske hede var svær at arbejde med.

Landbruget

Trods reformer blev landbrugsarealet i perioden 1830-1870 kun udvidet med 3 %.

Når man ser på den fantastiske udvikling i den sidste del af 1800-tallet, er det naturligt, at nederlaget i 2. Slesvigske Krig, hvor vi mistede hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, træder frem. 40 % af landets areal var tabt sammen med en tredjedel af befolkningen. Danskernes nye selvforståelse efter nederlaget i 1864 har nok været banebrydende, men andre spor fra før katastrofen kan også trækkes frem:

Landboreformerne fra sidste halvdel af 1700-tallet, hvor landsbyfællesskabet blev ophævet og jorden samlet om de enkelte gårde. Fælleseje var ikke længere tilladt. Man havde indset, at det var en styrke, at eje sin egen jord med en god arrondering og med ansvar for jorden på kort og på lang sigt. Bonden går bedst i egen plovfure!

Skovloven fra 1805 tog også fat om fællesejet og bestemte, at:

- Alt fællesskab i skovene skal ophæves.
- Alle skove skal fredes og indhegnes.
- Ingen kreaturer må græsse deri.
- Ingen høslæt under træerne må foretages.
- Ingen må ved køb af en skov hugge i den de første 10 år.

Højskolerne begyndte at komme på banen. Rødding (verdens første) blev startet i 1844. Der er ingen tvivl om, at højskolerne har haft en afgørende betydning for genrejsning af folkeånden og bevidstheden om danskerne som et folk.

Grundloven af 5. juni 1849. Sekulariseringen var gennemført ved Reformationen. Nu stod man med et demokrati og med et rent verdsligt styre.

Det, der er nævnt her, var også befordrende for den udvikling, der fandt sted i Danmark efter 1864.

Hundsbæk Plantage

Her på festpladsen befinder vi os vest for israndslinien for Weichsel-istiden (den sidste istid). Vi ved, at isbræen, der var dannet på den Skandinaviske halvø, regerede i ca. 60.000 år, og at den trak sig tilbage for ca. 13.000 år siden. Jeg har det sådan med istiden, at jeg lige skal minde mig selv om, at

temperaturen her var for høj til, at der kunne dannes permanent is.

Når isen kommer under hårdt tryk, bliver den flydende. Man må forestille sig, at en kilometer-tyk isbræ blev presset ned over Østersø-lavningen og havde afsmeltning her omkring, hvor plantagen nu ligger. Jeg forestiller mig, at bræen i de 60.000 år har ligget og malet som en kæmpe kværn, mens Drostrup og Hundsbæk Bakker blev skabt. Ved afsmeltning blev der skyllet grus og sand ud over Vestjylland. Derfor har vi den dårlige jord. I jordklassificeringen Danmark arbejdes der med en opdeling i otte klasser, og Hundsbæk Plantage ligger i den dårligste kategori: Grovsandet jord.

Det bakkede landskab og jordens kvalitet har gjort det klart, at området ikke var velegnet til landbrug. Initiativtagerne til Hundsbæk Plantage har nok set, at her kunne ligge en rigtig dejlig skov. Forstander Ludvig Schrøder fra Askov Højskole har fortalt, hvordan det begyndte: Efter generalforsamlingen i Stille Plantage i 1889 kørte nogle af deltagerne i et par vogne over til Hundsbæk Krat. De ville gerne have bakkerne ved Læborg Kirke dækket med skov, og de bad Dalgas om hjælp til at få det i stand. På vognturen studerede han generalstabens kort over arealet, og da det var gjort, flyttede han over på den anden vogn, hvor sognefogeden var kusk. Således fik han en samtale om de stedlige forhold.

Det gjaldt om at få mange små aktier i det ønskede aktieselskab tegnet lokalt, så plantagen kunne blive en lokal folkesag. Husmændene i Læborg skulle helst være med, da det kunne have meget at betyde for deres udkomme, om der blev rigeligt med arbejde

Aktien i Hundsbæk Plantage fra 1889 lød oprindeligt på 50 kr. Værdien blev hævet til 100 kr. i 1975 og til 1.000 kr. i 1981. Privateje.

at få i plantagen. Der er ingen tvivl om, at de dårlige landbrugstider og datidens ringe mobilitet for arbejdskraften har givet ønske om og behov for den lokale beskæftigelse.

Snart efter talte Dalgas om sagen til en talrig forsamling og rev dem med sig. Der blev uddelt papirlapper, så man kunne tegne sig for aktier, og der blev valgt en bestyrelse med fem medlemmer:

*Oberstløjtnant Dalgas, Viborg
Forstander Schrøder, Askov
Gdr. Jens N. Holm, Vesterholm
Sognefoged Kristen Madsen, Gammelby
Gdr. Søren Klausen, Nybygårde*

Dette initiativ var starten på plantningen i Læborg Sogn, men plantagen kom ikke til at stå alene. I de følgende årtier anlagde Hedeselskabet:

1898: Damgård Plantage på 14,9 ha.
1899: Weitemeyers Plantage på 27 ha.
1906: Ratzeburgs Plantage på 61 ha.
1910: Viegård Plantage på 10,8 ha.
1918: Kjeldbjerg Plantage på 31,2 ha.

Der er grund til ved et jubilæum som dette at tænke tilbage på de mennesker, der tog initiativet til Hundsbæk Plantage i 1889. Det var mennesker, der kunne træffe beslutninger. Arbejdet blev hurtigt igangsat. Plantningen var i hovedsagen fuldført inden århundredeskiftet, og den var til inspiration for mange, der havde mulighed for skovrejsning.

Der er også grund til at anerkende det arbejde, de efterfølgende bestyrelser under skiftende konjunkturer har gennemført. De har udvidet plantagen ved tilkøb af Weitemeyers og Damgård Plantage samt en del af Ratzeburgs og 11 ha landbrugsjord, som siden er blevet tilplantet. Hermed var skabt en velarronderet plantage på 165 ha, og der var også tænkt på den festplads, hvor vi nu befinder os under de store, dejlige egetræer. Plantagen har vist sin rummelighed ved at give plads til spejderne og skoleskoven samt i samarbejdet om huset med informationsplancher, P-plads og udsigtstårn.

Skovkort over Hundsbæk Plantage, 1992.
Hundsbæk Plantages arkiv.

Læborg Sogn

Især inden for de sidste 50 år er der sket en voldsom udvikling med arbejdet i skoven. Jeg husker, at min far lod fælde ca. 1,5 ha skov omkring 1950. Det hele blev gjort med håndkraft af to mand med sav og økse. De tjente en dagløn. Da der var genplantet, var der stadig penge til, at min far kunne erhverve den første traktor, en Ferguson, der kom på gården med 26 vilde heste.

Jeg har lyst til at sige lidt om sognet på det tidspunkt. Der var tre landsbyer: Læborg, Nyby og Gammelby. De havde tre brugsforeninger og tre smedier. Læborg og Nyby havde også skole og forsamlingshus. De tre

landsbysamfund fungerede, men nedtællingen var begyndt. Vi burde nok have set et varsel med den lille grå Ferguson.

Noget af det, der har bidt sig fast i min erindring, var smedien i Nyby. Der havde smedsvend Georg Jørgensen styr på esse, ambolt og hammer. Plovskæren, han arbejdede på, lå i kullene, til den var hvid. Med en hurtig, sikker bevægelse, havde han den på ambolten, hvor hammeren var over den. Mens han rettede på jernet, dansede hammeren på ambolten. Jeg har set meget jern blive formet med sikker hånd på den ambolt. I dag er der hverken smedie eller brugsforening i sognet. Det tætte bånd mellem smed og bonde er væk.

Færdes man i skoven nu, møder man mange mennesker. De er ikke skovarbejdere, men friluftsmennesker. Når der skal fældes et stykke skov, kommer der noget, som ligner en kæmpe larve på otte hjul. Den går til angreb på de træer, der måske har stået der

Ferguson-traktoren på billedet er en af de første 10, der kom til Danmark efter Anden Verdenskrig.
Foto: Regnar Busk, november 2015.

Smedien i Nyby, 1935. Fra venstre ses smedevend Georg Jørgensen, Lise "Høgh", fru Ottilie Olesen med datteren Marie, smedemester Jørgen Olesen og Johannes Müller. Bag smedevenden står en slåmaskine, og under halvtaget ses en kassevogn. Privateje.

i 60 år. De bliver snuppet, grenet af og lagt af i de længder, føreren har programmeret ind. Når han er færdig, kan han se på sin skærm, hvor mange kubikmeter, der er fældet.

Samtidig med oprettelse af plantagerne tog man fat på at plante læhegn og opdyrke heden. Der blev plantet omkring gårdene, og landskabet skiftede karakter, efter som beplantningen voksede til.

Hvad var det, der gjorde, at det begyndte at lykkes med opdyrkningen og beplantningen af den jyske hede?

Det var et samspil mellem flere forhold:

Demokratiet, der blev indført med Grundloven. Landet blev ikke længere styret ved

kongelige forordninger. Nu var jævne mennesker tættere på den lovgivning, de skulle arbejde under. I begyndelsen var det kun 15 %, der havde stemmeret, men det blev der senere rettet op på. Det væsentlige ved demokrati er, at befolkningen erkender, at de har ansvaret, og at det demokratiske system har brug for befolkningens loyalitet.

Kunstgødning var kommet på markedet og bør også nævnes som en væsentlig årsag til bedre udbytte på hedejorden.

Det Danske Hedeselskab, der blev oprettet i 1866 og vandt stor tillid blandt bønderne, har ligeledes været en uvurderlig hjælp i beplantnings- og opdykningsarbejdet.

Skovningsmaskine på arbejde i Hundsbæk Plantage. Foto: Regnar Busk, december 2015.

Mindesmærket

I 1944 tog plantagens bestyrelse initiativ til at sætte et minde for stifterne af Hundsbæk Plantage. Man fandt en vandreblok fra istiden og udødeliggjorde grundlæggerne ved at hugge deres navne i stenen. Jeg mener, det var en flot og fortjent gestus.

Mindestenen i Hundsbæk Plantage fra 1944 med navnene på plantagens grundlæggere. Ved stenen står medlemmer af den nuværende bestyrelse, fra venstre: Ole Thing Poulsen, Thomas Ulf Hansen, Troels Melvang og H.P. Lassen. Sidstnævnte er plantagens direktør. Hundsbæk Plantages Arkiv, 2014.

Når I ser stenen i dag, ønsker jeg, at I lader tankerne gå tilbage. Det var de mænd og deres samtidige, der fra 1850 til 1950 opdyrkede eller tilplantede 800.000 ha hede, startede højskoler, byggede over 1.000 mejerier og forærede landbrugsprodukter. Det var dem, der gav det lille, forslåede Danmark en ny værdighed.

Litteratur

Danmarks Historie. Bind 1-14. Politikens Forlag 1977-1978.

Danmarks Natur. Bind 1-12. Politikens Forlag 1969.

Nyrop, C.: *Det danske Hedeselskab 1866-1916*. København 1916.

Skodshøj, Harald (red.): *Hedens opdyrkning i Danmark*. Silkeborg 1953.

Regnar Busk, født 1939. Fru Mettes Vej 23, Læborg, 6600 Vejen. Gårdejer 1965-2001. Fra 1974 til 2007 medlem Vejen byråd, de sidste knap 12 år som borgmester. I 1983 udnævnt til viceformand for Jordbrugskommissionen i Ribe Amt, en post der blev bestridt i 8 år.